

Drobotenko M. O., Ph.D. candidate, doctoral student of department of philosophy at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine, Kharkiv), Marushka85@i.ua

«Performance Philosophy» as a didactic project of performative philosophy: the German experience

The article deals with «Performance Philosophy» as one of the projects of didactic adaptation of the performative philosophy, the latest interdisciplinary branch of philosophy. The term «Performative philosophy» is intended as a working concept for finding criteria and developing contemporary expressions and forms of philosophizing and teaching philosophy. Through the disclosure of the ideological and didactic potential of philosophical performances, the substantiation of performative philosophy as a separate direction of philosophical research and one of the didactic adaptations of academic philosophy is carried out. Philosophical performances open up a new perspective for expanding philosophical practices inside and outside of educational institutions. As an example, the experience of organizing the seminars and creation of the theater by Jörg Holkenbrink is described.

Keywords: didactic project, didactic adaptation, performative philosophy, «Performance Philosophy».

* * *

УДК 165.191–028.42

Вашкевич В. М.,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

**Світглядно–філософські основи науки
і проблема демаркації**

Розгляд параметрів наукової картини світу був би не повний без аналізу її філософських основ. Ця тематика належить до такої предметної галузі, як філософія науки – філософського напрямку, який обирає своєю основною проблематикою науку як епістемологічний і соціокультурний феномен.

Як напрямок філософії науки представлена оригінальними концепціями, які пропонують різні моделі розвитку науки та епістемології. Вона зосереджена на виявленні ролі і значимості науки, характеристик когнітивної, теоретичної діяльності.

Ключові слова: світглядно–філософські основи науки, проблема демаркації, епістемологічний, соціокультурний феномен.

(Продовження. Початок вип.125)

Філософія науки – це погляд на реальну науку і її історію з позицій філософії, це філософська інтерпретація цілей, можливостей, структури, методів і закономірностей функціонування і розвитку реальної науки. Зрозуміло, інтерпретація може бути різною. Істотною мірою вона залежить, з одного боку, від змісту науки, а з іншого, від тієї філософської позиції, що розділяється тим або іншим ученим. Ясно, що в силу принципової плюралістичності філософії не існує і не може існувати якоїсь однієї, єдино істинної філософії. Причому це відноситься не лише до минулого філософії науки (платонівська, аристотелівська, гегелівська, кантіанська філософія науки і так далі), але і до сьогодення (постпозитивізм, постмодернізм, герменевтика, радикальний конструктивізм, діалектична концепція і т.д.). Зміст філософії науки істотно залежить від конкретного змісту науки, що інтерпретується, і рівня її розвитку (наука, що лише зароджується, розвивається або вже зріла; емпіричний рівень наукового пізнання або теоретичний; фундаментальна наука чи прикладна; природнична, математична, технічна або соціально–гуманітарна наука тощо). Для всіх очевидно, що сучасна наука вже не є частиною філософського знання. Це дві різні галузі знання. Проте набагато менш очевидно може

бути відповідь на питання про те, чи є сучасна філософія науки чисто філософською дисципліною або це галузь міждисциплінарного, філософсько–наукового знання. Останнє твердження є правильнішим. Сучасна філософія науки – одна з прикладних філософських дисциплін (такими ж прикладними філософськими дисциплінами є, наприклад, філософія мистецтва, філософія релігії, філософія права, філософія політики, філософія історії, філософія практики тощо). Одне з головних завдань сучасної філософії науки – дослідження реальної взаємодії філософії з конкретними науками, вивчення механізму і форм цієї взаємодії, а також результатів, якими є філософські проблеми і філософські засади окремих наук і науки в цілому. Проте наука як ціле також представлена своїми різними культурно–історичними формами чи станами (стародавня східна наука, антична наука, середньовічна наука, новосередньовічна класична наука, неокласична наука, сучасна постнеокласична наука і ін.). Кожна з цих форм спирається не просто на різні, але і на істотно протилежні філософські підстави. Не дивлячись на вказані вище відмінності, може бути виділений деякий загальний предмет філософії науки [3, с. 4].

Його можна задати, наприклад, за допомогою переліку наступних загальних проблем:

- 1) наука з точки зору її сутності, цілей, ідеалів і можливостей;
- 2) типи філософських засад науки і їх реальний зміст;
- 3) загальна структура, методи, закономірності функціонування і розвитку науки і наукового знання;
- 4) взаємозв'язок науки і суспільства, науки і держави, науки і людини.

До середини XIX ст. дослідження проблем філософії науки проводилися виключно в рамках гносеології як загальної теорії пізнання, що досліджує всі види людського пізнання (наукове, буденне, філософське, релігійне, міфологічне, художнє й ін.). Філософська теорія наукового пізнання, що досліджувала його передумови, методи, можливості, функції, отримала назву епістемології. Головною проблемою епістемології завжди було питання про засоби досягнення наукою об'єктивно–дійсного і достовірного знання. Як епістемологія філософія науки зародилася ще в рамках античної філософії (Фалес, Парменід, Демокріт, Зенон, софісти, Платон, Аристотель, скептики і ін.). До середини XIX ст. в епістемології був розроблений ряд альтернативних концепцій (теорії наукового пізнання Платона, Аристотеля, Р. Декарта, Ф. Бекона, Дж. Локка, Г. Лейбніца, французьких матеріалістів, Д. Юма, І. Канта, Г. Гегеля й ін.). Проте всі вони були різними версіями двох головних течій у тлумаченні природи наукового знання: апріорі раціоналістичною (Платон, Р. Декарт, Р. Лейбніц, І. Кант, Г. Гегель й ін.) і сенсуалістсько–емпіричною (Демокріт, Аристотель, Ф. Бекон, Дж. Локк, французькі матеріалісти, Д. Юм і ін.). Всі ці напрями і концепції детально описані у загальних курсах філософії.

З точки зору історії філософії науки найважливішою культурно–історичною подією є зародження в 30–х рр. XIX ст. в західноєвропейській філософії нового розуміння предмету і методу філософії науки. Воно було істотно альтернативним по відношенню до всієї попередньої епістемології. Саме цьому новому розумінню судилося на довгі роки стати пануючим в даній галузі філософського знання [3]. Йдеться про

програму побудови не філософської, а конкретно–наукової («позитивної») теорії наукового пізнання.

Характеристика внутрішньої структури сучасної філософії науки дозволяє відповісти на основні питання філософії науки: що таке реальна наука? Які її пізнавальні можливості? Який світоглядний зміст і соціокультурне призначення науки?

Таким чином, можна констатувати:

1. Історично філософія науки виникла і довгий час (по суті, до початку XX ст.) розвивалася лише як епістемологія, як філософська теорія наукового пізнання. Головне питання філософії науки як епістемології: що таке наукове знання, в чому його відмінність від інших видів знання і як воно можливе?

2. Сучасна філософія науки значно ширша епістемології і по предмету, і за змістом, і за методами своєї побудови.

3. Сучасна філософія науки є міждисциплінарним дослідженням

реальної науки в її основних аспектах. За методом вона є синтезом філософського і конкретно–наукового (історичного, логічного, емпіричного) дослідження науки. Її мета – побудова загальної теорії науки, її структури, закономірностей її розвитку, форм взаємодії філософії і реальної науки, аналіз різних філософських підстав і філософських проблем як науки в цілому, так і окремих наукових дисциплін і теорій.

4. Загальна структура сучасної філософії науки в цілому ізоморфна структурі самої філософії і складається із наступних основних розділів: онтології науки, гносеології науки, соціології науки, культурології науки, прагматології науки, аксіології науки, антропології науки. При цьому всі ці розділи внутрішньо взаємозв'язані, і лише їх синтез здатний дати якнайповнішу і обґрунтовану відповідь на головне питання сучасної філософії науки: що таке реальна наука, яка структура, методи і закономірності її розвитку?

Філософія науки намагається відповісти на наступні основні питання: що таке наукове знання, як воно влаштоване, які принципи його організації і функціонування, що є наука як виробництво знань, які закономірності формування і розвитку наукових дисциплін, чим вони відрізняються один від одного і як взаємодіють? Це, зрозуміло, далеко не повний перелік, але він дає уявлення про те, що в першу чергу цікавить філософію науки.

Якщо розглядати науку як виробництво знань, то з цієї точки зору вона є чимось вкрай багатокomпонентним і різноманітним. Це і експериментальні засоби, необхідні для вивчення явищ, – прилади і установки, за допомогою яких ці явища фіксуються і відтворюються. Це методи, за допомогою яких виділяються і пізнаються предмети дослідження (фрагменти і аспекти об'єктивного світу, на які спрямоване наукове пізнання). Це люди, зайняті науковим дослідженням, написанням статей або монографій. Це установи і організації типу лабораторій, інститутів, наукових журналів. Це системи знань, зафіксовані у вигляді текстів і заповнюючі полиці бібліотек. Це конференції, дискусії, захист дисертацій, наукові експедиції. Список такого роду можна продовжувати і продовжувати, але і зараз впадає в очі величезна різноманітність перерахованих явищ. Що їх об'єднує? Чи не можна все це різноманіття звести до

чогось одного? Просте і досить очевидне припущення може полягати в тому, що наука – це певна людська діяльність, відособлена в процесі розподілу праці і спрямована на здобуття знань.

Розглядаючи науку як виробництво нового знання і як традицію важливо взяти до уваги історичну мінливість самої наукової діяльності і наукової традиції. Інакше кажучи, філософія науки, аналізуючи закономірності розвитку наукового знання, зобов'язана враховувати історизм науки. В процесі її розвитку відбувається не лише накопичення нового знання і перебудовуються уявлення, що раніше склалися, про світ. У цьому процесі змінюються всі компоненти наукової діяльності: об'єкти, що вивчаються нею, засоби і методи дослідження, особливості наукових комунікацій, форми розділення і кооперації наукової праці і т.п. Навіть коротке порівняння сучасної науки і науки попередніх епох виявляє різку зміну. Учений класичної епохи (від XVII до початку XX ст.), припустимо, Ньютон або Максвелл, навряд чи б прийняв ідеї і методи квантово–механічного опису, оскільки він вважав недопустимим включати в теоретичний опис і пояснення посилання на спостерігача і засоби спостереження. Такі посилання сприймалися б в класичну епоху як відмова від ідеалу об'єктивності. Але Бор і Гейзенберг – одні з творців квантової механіки, – навпроти, доводили, що саме такий спосіб теоретичного опису мікросвіту гарантує об'єктивність знання про нову реальність. Інша епоха – інші ідеали науковості.

У наш час змінився і сам характер наукової діяльності у порівнянні з дослідженнями класичної епохи. На місце невеликих співтовариств учених прийшла сучасна «велика наука» з її майже виробничим використанням складних і дорогих приладових комплексів (типу крупних телескопів, сучасних систем розділення хімічних елементів, прискорювачів елементарних часток), з різким збільшенням кількості людей, зайнятих в науковій діяльності і обслуговуючих її; з крупними об'єднаннями фахівців різного профілю, з цілеспрямованим державним фінансуванням наукових програм тощо.

Змінюються від епохи до епохи і функції науки в житті суспільства, її місце в культурі і її взаємодія з іншими галузями культурної творчості. Вже в XVII ст. природознавство заявило свої претензії на формування в культурі домінуючих світоглядних образів. Набуваючи світоглядні функції, наука стала все активніше впливати на інші сфери соціального життя, у тому числі і на буденну свідомість людей. Цінність освіти, заснованої на засвоєнні наукових знань, стало сприйматися як щось само собою зрозуміле. У другій половині XIX століття наука отримує вживання, що все розширюється, в техніці і технології. Зберігаючи свою культурно–світоглядну функцію, вона знаходить нову соціальну функцію – стає продуктивною силою суспільства.

XX століття може бути охарактеризоване як використання науки, що все розширюється, в самих різних сферах соціального життя. Наука починає все активніше застосовуватися в різних сферах управління соціальними процесами, виступаючи основою кваліфікованих експертних оцінок і ухвалення управлінських рішень. З'єднуючись з владою, вона реально починає впливати на вибір тих або інших доріг соціального розвитку. Цю нову функцію науки інколи

характеризують як перетворення її на соціальну силу. При цьому посилюються світоглядні функції науки і її роль як безпосередньої продуктивної сили. Але якщо міняються самі стратегії наукової діяльності і її функції в житті суспільства, то виникають нові питання. Чи завжди наукова раціональність займала пріоритетне місце в шкалі цінностей або це характерно лише для певного типу культури і певних цивілізацій? Чи можлива втрата наукою свого колишнього ціннісного статусу і своїх колишніх соціальних функцій? І нарешті, які зміни можна чекати в системі самої наукової діяльності і її взаємодії з іншими сферами культури на черговому цивілізаційному переломі, у зв'язку з пошуками людством шляхів виходу із сучасних глобальних криз? Всі ці питання виступають як формулювання проблем, що обговорюються в сучасній філософії науки.

Сучасна філософія науки розглядає наукове пізнання як соціокультурний феномен. І одним з важливих її завдань є дослідження того, як історично міняються способи формування нового наукового знання і які механізми дії соціокультурних чинників на цей процес.

Аби виявити загальні закономірності розвитку наукового пізнання, філософія науки повинна спиратися на матеріал історії різних конкретних наук. Вона виробляє певні гіпотези і моделі розвитку знання, перевіряючи їх на відповідному історичному матеріалі. Все це обумовлює тісний зв'язок філософії науки з історико-науковими дослідженнями.

Філософія науки завжди зверталася до аналізу структури динаміки знання конкретних наукових дисциплін. Але в той же час вона орієнтована на порівняння різних наукових дисциплін, на виявлення загальних закономірностей їх розвитку.

Наука – явище історичне. Вона у своєму розвитку проходить декілька якісно-своєрідних етапів. Питання про періодизацію історії науки і її критеріях по сьогоднішній день є дискусійним і активно обговорюється у вітчизняній та зарубіжній літературі. Один із підходів, який отримує все більше визнання, розроблений на матеріалі історії природознавства (В. С. Стьопін, В. В. Льїн, М. О. Розов, В. Г. Буданов та інші) і його сутність полягає в наступному.

Науці як такій передують переднаука (докласичний етап), де зароджуються елементи (передумови) науки. Тут маються на увазі початки знань на Стародавньому Сході, в Греції та Римі, а також в середні віки, аж до Нового часу. Саме цей період частіше всього вважають початком, вихідним пунктом природознавства як систематичного дослідження природи.

Наука як цілісний феномен виникає у Новий час внаслідок відпочкування від філософії і проходить у своєму розвитку три основних етапи: класичний, некласичний, постнекласичний (сучасний). На кожному з цих етапів розробляються відповідні ідеали, норми і методи наукового дослідження, формується певний стиль мислення, понятійний апарат тощо.

Класична наука (XVII – XIX ст.), досліджуючи свої об'єкти, прагнула при їх описанні і теоретичному поясненні елімінувати все, що відноситься до суб'єкта, засобів, прийомів і операцій його діяльності. Тут панує об'єктний стиль мислення, прагнення пізнати предмет безвідносно до умов його вивчення. Виникає нове уявлення про природу і людину як об'єкта і суб'єкта.

Наука «класичного» типу існувала упродовж трьох століть у європейській культурі і суттєво вплинула на розвиток всієї людської цивілізації.

Некласична наука (перша половина XX ст.), вихідний пункт якої пов'язаний з розробкою релятивістської і квантової теорії, відкидає об'єктивізм класичної науки, відкидає уявлення про реальність як щось незалежне від засобів її пізнання, суб'єктивного чинника. Вона осмислює зв'язки між знаннями об'єкта і характером засобів і операцій діяльності. Експлікація цих зв'язків розглядається в якості умов об'єктивно-істинного опису і пояснення світу.

Істотна ознака постнекласичної науки (друга половина XX ст.) – включеність суб'єктивної діяльності в «тіло знання». Вона враховує співвіднесеність характеру отримуваних знань про об'єкт не лише з особливістю засобів і операцій діяльності суб'єкта, але і з її ціннісно-цільовими структурами.

Характерною рисою постнекласичної стадії розвитку науки є універсальний (глобальний) еволюціонізм, що об'єднує ідеї еволюції з ідеями системного підходу і поширює розвиток на всі сфери буття, встановлюючи універсальний зв'язок між неживою, живою і соціальною матерією.

Визначальне значення в утвердженні принципу універсального еволюціонізму зіграли три найважливіші концептуальні напрями в науці XX ст.: теорія нестационарного Всесвіту, синергетика, теорія біологічної еволюції і розвинена на її основі концепція біосфери і ноосфери.

Принципові зміни відбуваються в розумінні раціональності у зв'язку з переходом від її класичної моделі до сучасних посткласичних форм. При цьому визнається історичний характер самої раціональності, зміни її типів чи одночасне існування в культурі і пізнанні таких різних типів і, нарешті, вихід на ідею «відкритої раціональності» [4], яка долає догматичний, «закритий» характер і в певних випадках деструктивний потенціал самої ідеї раціональності як такої.

Ці зрушення в розумінні раціональності в сучасній ситуації призводять до того, що в предмет епістемології, філософії пізнання, філософії науки входить соціальна дія, організація роботи в орієнтації на Іншого.

Відомий європейський філософ і методолог філософії науки Евандро Агасці (Італія) у статті «Переосмислення філософії науки сьогодні», надрукованій у журналі «Вопросы философии» розкриває стан, досягнення і проблеми означеного напрямку сучасної філософії. Зокрема, він розглядає філософію науки в її сучасному розумінні, тобто не в загальному сенсі «філософських роздумів про науку», а як позначення особливої гілки філософії, як специфічної філософської дисципліни, що набула також академічний і професійний статус.

Сучасна філософія науки є філософське дослідження, обмежене тематично виключно єдиним предметом – наукою (або якоюсь конкретною галуззю науки) – і яке використовує інтелектуальні засоби, запозичені з інших розділів філософії, але використані як знаряддя для розуміння науки і лише в тій мірі, в якій вони так застосовуються [5, с. 40].

Далі він зазначає, що філософія науки народилася на початку XX ст. під впливом двох основних чинників. Першим було швидке зростання природничих наук і

математики в рамках культури Заходу у XVIII і XIX ст., що поставило науку на вищий рівень соціальних і культурних цінностей, що не могло не акцентувати інтерес з боку філософії; другим – серйозна криза, що охопила точні науки якраз в кінці XIX ст. В історії філософії нерідко траплялося, що переосмислення або відродження окремих її розділів – від епістемології до етики, від політичної філософії до метафізики або естетики – стимулювалося появою певної кризи. У випадку науки її ідеальна модель пережила в кінці XIX ст. кризу, розуміння і подолання якої стимулювало формування особливого розділу філософської рефлексії – філософії науки в її сучасному сенсі.

Евандро Агассі (Італія) у своїй доповіді «Як переосмислити філософію науки?» на XXII Всесвітньому філософському конгресі (Сеул, липень 2008 р.) зазначив, що як окрема гілка філософії, означений її напрям існує з античних часів. Найбільш розвиненого вигляду філософія науки досягла у Аристотеля. Далі він наголосив, що в наш час кожна наука досліджується незалежно від інших, виявляються її специфічні риси.

Від екскурсу до історії природничих і математичних наук у XIX–XX ст. Е. Агассі перейшов до «соціологічного підходу» у філософії науки. Обійшовши марксизм, він звернувся до «новомарксистської доктрини», до франкфуртської школи, яка використовувала певні ідеї автентичного марксизму і тлумачила їх по-своєму. Е. Агассі передав сутність такого підходу таким висловом: «Наука залежить від суспільного устрою».

Оскільки, на думку Е. Агассі, складна природа науки в сучасному світі стала очевидною, філософія науки також повинна спрямувати свою рефлексію на природу і наслідки цієї складності [5, с. 50]. Це означає, по-перше, що філософія науки повинна вступити в тісний союз з філософією техніки, щоб висвітлити зворотній зв'язок, що існує між науковим знанням і його технічними реалізаціями.

Розкриваючи нові риси філософії науки, італійський філософ зазначає, що означена наука не може також ігнорувати ті впливи, які розуміються сьогодні як «заняття наукою» і повинна досліджувати етичні, антропологічні і соціальні проблеми, що виникають в нових ситуаціях, завдяки зростанню наукового знання і розвитку техніки. В числі таких проблем виділяється аксіологія науки як важливий серйозний аспект філософії науки [5, с. 41], яка актуалізує широкий спектр цінностей, а не просто типові моральні, соціальні і політичні цінності. Такий підхід на перший погляд суперечить відомій максимі, згідно з якою наука повинна бути вільна від цінностей, але при більш глибокому розгляді виявляється, що це не так. Передовсім треба визнати, що наука (навіть у традиційному розумінні) розглядається як пошук істини, а це як раз являється тією специфічною цінністю, яка має характеризувати наукову діяльність.

Е. Агассі обгрунтовує тезу про те, що особливою рисою сучасної науки (підготовленої розвитком науки XIX ст.) є те, що її безпосереднім об'єктом є вже не природа, а товстий шар опосередкувань, поступово накопичених самою наукою в ході побудови моделей і розробки складних теорій з допомогою усе більш витончених і «штучних» технологій [5, с. 4]. При цьому він стверджує, що «сучасна технологія є до певної міри «прикладна наука», але не менш вірно і те, що сучасна

наука значною мірою залежить від досягнень високої технології. Це взаємовідношення вже декілька століть могло розглядатися як «взаємодопомога», але воно стало справжнім симбіозом, коли природничі науки ставали науками про не спостережувані явища. Насправді ці означені явища були такими лише по відношенню до неозброєних людських органів чуття, але дуже багато «неспостережуваних об'єктів» можуть «спостерігатися» в іншому (в науково точнішому сенсі) за допомогою різних приладів. Тому правильно називати сучасну науку техноюнаукою – неологізм, введений декілька десятків років назад, дуже добре відповідає специфічній природі сучасної науки» [5, с. 46].

Термін «техноюнаука» означає з'єднання фундаментальної науки та наукомістких технологій (ядерних, лазерних, геномних, нанотехнологій, біоінформаційних та ін.). Техноюнаука нині характеризується не тільки новим рівнем відкриттів та досягнень природознавства, але й новим виміром влади, що людина отримала над світом.

Поряд з цим техноюнаука не може передбачити усі наслідки потужного глобального перетворення природи, суспільства та людини. Тому вона стає вкрай небезпечною. Ніколи ще в історії людства не було такого періоду, коли техноюнаука так глибоко і багатопланово пронизувала б всі сфери соціального життя, як на початку третього тисячоліття.

Перед сучасною цивілізацією постає питання глобальної безпеки та збереження життя. Єдиним шляхом до цього є шлях відмови від екстенсивного розвитку техноюнауки, здійснення контролю за її розвитком та висування на перший план питань етики наукового дослідження. Але ці практичні і теоретичні засоби не матимуть ефекту, якщо не здійсниться переоцінка цінностей, кардинальна зміна наукового світогляду. Від науки, яка є ціннісно нейтральною та автономною і яка спирається на філософську традицію епохи Модерну, необхідно перейти до науки, яка б відповідала сучасним реаліям життя.

Важливий внесок у процес докорінної зміни наукового світогляду може здійснити лише філософія, а не наука сама по собі. По-перше, це пов'язано з тим, що наука являє собою утворення культурне, яке має свою специфіку та відмінність від інших культурних форм.

По-друге, наука генетично пов'язана з філософією, яка має потужний вплив на розвиток її категоріального апарату, на засоби та напрями наукового пізнання. По-третє, філософія прагне до світоглядних узагальнень, до пошуків культурно значущих смислів, до рефлексії над межами та сенсом науки.

Розрізняти класичну, некласичну і постнекласичну раціональність запропонував В. С. Стьопін у 1989 р. [6, с. 249]. Поняття «постнекласика» поступово укорінилось у філософському дискурсі і сьогодні його використовують при характеристиці різних форм і видів пізнавальної діяльності. Стосовно науки означений дослідник виділяє три основних критерія, що відповідають, з одного боку, діяльнісному підходу, а з іншого – структурі філософських засад науки, виявлених у рамках цього підходу [6].

Розвиток методологічних установок і уявлень про досліджувані об'єкти призводить до істотної модернізації філософських підстав науки. Конкретні

зміни цієї модернізації виступають особливим критерієм розрізнення типів раціональності. В цьому контексті необхідно уточнити структуру філософських підстав науки і їх функції в дослідницькій діяльності.

Як правило, у фундаментальних галузях дослідження розвинена наука має справу з об'єктами, ще не освоєними ні на виробництві, ні у буденному досвіді (інколи практичне освоєння таких об'єктів здійснюється навіть не в ту історичну епоху, в яку вони були відкриті).

У філософські підстави науки входять також філософські ідеї і принципи, які забезпечують перебудову нормативних структур науки і картин реальності, а потім застосовуються для обґрунтування отриманих результатів – нових онтологій і нових уявлень про метод [7, с. 286–287].

Філософські підстави науки не слід ототожнювати із загальним масивом філософського знання. З великого поля філософської проблематики і варіантів її рішення, що виникають в культурі кожної історичної епохи, наука використовує лише деякі ідеї і принципи. Філософія не є лише рефлексією над наукою. Вона – рефлексія над підґрунтям всієї культури. У її завдання входить аналіз під певною точкою зору не лише науки, але й інших аспектів людського буття – аналіз сенсу людського життя, обґрунтування бажаного способу життя тощо. Обговорюючи і вирішуючи ці проблеми, філософія виробляє і такі категоріальні структури, які можуть бути використані в науці [7, с. 287].

Та чи інша структура філософських засад науки визначена розумінням пізнавальної діяльності людини. У класичну епоху в науці домінували образи пізнання як спостереження за об'єктом і виявлення його сутнісних зв'язків. Тут була виражена установка на дослідження об'єктів і їх закономірностей. Але в той же час була представлена особлива інтерпретація суб'єкта, що пізнає, і його пізнавальних дій. Суб'єкт визначався в якості розуму здатного розкрити таємниці буття. Результати пізнання вважалися не детермінованими жодними передумовами, окрім властивостей і характеристик об'єктів, що вивчались.

Формування і трансформація філософських підстав науки вимагають не лише філософської, але і спеціальної наукової ерудиції дослідника (розуміння ним особливостей предмету відповідної науки, її традицій, зразків діяльності і т.п.). Філософські підстави науки формуються шляхом відбору і подальшої адаптації ідей, вироблених у філософському аналізі, до потреб певної сфери наукового пізнання, що призводить до конкретизації вихідних філософських ідей, їх уточнення. Весь комплекс досліджень на стику філософії і конкретної науки здійснюється спільно філософами і ученими–фахівцями даної науки. В історичному розвитку природознавства особливу роль в розробці проблематики, пов'язаної з формуванням і розвитком філософських підстав науки, зіграли видатні дослідники природи, що поєднували у своїй діяльності конкретно–наукові і філософські дослідження (Р. Декарт, І. Ньютон, Г. Лейбніц, А. Ейнштейн, Н. Бор, Н. Вінер, В. Вернадський тощо).

При формуванні кожного нового типу наукової раціональності трансформуються як онтологічний аспект філософських підстав науки (категоріальна сітка, що визначає розуміння і осмислення кожного нового

типу системних об'єктів), так і їх епістемологічний аспект (що забезпечує обґрунтування відповідної системи ідеалів і норм дослідження). Обидва аспекти інкорпоровано в систему пізнавальних відношень людини до світу, що реалізуються у формі наукового дослідження. Саме ж це відношення суть діяльність пізнання, в якій суб'єкт і об'єкт виступають як два взаємозв'язані полюси діяльності.

Некласична наука передбачає глибший рівень рефлексії над пізнавальною діяльністю. Вона виявляє, що між розумом і пізнаваною дійсністю завжди існує проміжна ланка, посередник, який з'єднує розум і пізнаваний світ. Таким посередником є людська діяльність. Вона визначає, яким способом і якими засобами мислення осягає світ. Ці способи і засоби змінюються з розвитком діяльності. Розум з'являється не як дистанційований від світу, а як включений у світ, що стає іншим разом з розвитком діяльності, появою її нових видів, цілей і засобів [7, с. 291]. Різні аспекти нового розуміння розуму і пізнання вироблялися у філософії другої половини XIX – початку XX століття (А. Шопенгауер, К. Маркс, Ф. Ніцше, С. К'єркегор, Е. Гуссерль, М. Вебер, З. Фрейд). Е. Мах і А. Пуанкаре своєю критикою прямолінійного онтологізму класичної науки також внесли певний вклад у становлення некласичної раціональності.

Ці філософські ідеї намічали програми побудови нових філософських підстав науки. Сама ж розробка цієї програми була здійснена при активній участі творців квантово–релятивістської фізики, творців кібернетики і теорії систем, дослідників, що розробляли методологію соціально–гуманітарних наук. у науковій свідомості поступово укорінялися нові уявлення про природу пізнавальної діяльності.

В рамках некласичної раціональності пізнання постає як включене у ширше коло різних форм людської діяльності (практичної, комунікаційної), що характеризують процес взаємодії людини з середовищем. Рівень рефлексії над науковим пізнанням, представлений у філософських підставах некласичної науки, розширював поле освоєваних нею системних об'єктів. Цей рівень був необхідний і достатній для дослідження складних, саморегульованих систем у самих різних дисциплінах фундаментальної і прикладної науки.

Становлення постнекласичної раціональності вимагає нового поглиблення рефлексії над науковим пізнанням. У поле цієї рефлексії включається проблематика соціокультурної детермінації наукової діяльності. Вона розглядається як занурена у соціальний контекст і визначається домінуючими у культурі цінностями [7, с. 293].

Філософські підстави постнекласичної науки в даний час знаходяться у стадії інтенсивної розробки. Вже можна позначити ряд специфічних особливостей цього процесу. У онтологічному аспекті філософських підстав активно розробляються нові сенси категоріальної сітки опису систем, що саморозвиваються.

У епістемологічному аспекті філософські підстави постнекласики інтенсивно розробляються в різноманітті підходів філософії науки, які аналізують процеси породження нового наукового знання з врахуванням соціокультурних детермінант і

особливостей саморозвитку. У це різноманіття підходів включені позитивістська для поста філософія науки, епістемологічний конструктивізм, інші напрями.

Нарешті, важливо виділити аксіологічний аспект філософських підстав постнекласичної науки. У сучасній науці він знаходить нове звучання. Етичні, соціально-економічні ситуації сучасного суспільства знань загострюються проблеми ціннісного статусу науки. Дослідження цього аспекту передбачає тісніший зв'язок філософії і соціології науки.

Сучасна наукова картина світу набуває свого істинного вигляду лише в контексті цілісних, духовно-екзистенційних уявлень і переживань особистості, що намагається не тільки пізнати світ, а й жити в гармонії з оточенням.

Список використаних джерел

3. Лебедев С. А. Предмет и структура современной философии науки / С. А. Лебедев // Вестник московского ун-та. – Сер. 7. Философия. – 2009. – №1.
4. Швырев В. С. Рациональность как ценность культуры / В. С. Швырев // Вопросы философии. – 1992. – №6. – С.25–34.
5. Агацци Э. Переосмысление философии науки сегодня / Э. Агацци // Вопросы философии. – 2009. – №1. – С.40–50.
6. Постнеклассика: философия, наука, культура / [отв. ред. Л. П. Киященко, В. С. Степин]. – СПб.: Мир, 2009. – 672 с.
7. Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различия / В. С. Степин // Постнеклассика: Философия. Наука. Культура; [отв. ред. Л. П. Киященко]. – СПб.: Мир, 2009. – С.286–287.

References

3. Lebedev S. A. Predmet i struktura sovremennoj filosofii nauki / S. A. Lebedev // Vestnik moskovskogo un-ta. – Ser. 7. Filosofija. – 2009. – №1.
4. Shvyrev V. S. Racional'nost' kak cennost' kul'tury / V. S. Shvyrev // Voprosy filosofii. – 1992. – №6. – S.25–34.
5. Agacci Je. Pereosmyslenie filosofii nauki segodnja / Je. Agacci // Voprosy filosofii. – 2009. – №1. – S.40–50.
6. Postneklassika: filosofija, nauka, kul'tura / [otv. red. L. P. Kijashhenko, V. S. Stepin]. – SPb.: Mir, 2009. – 672 s.
7. Stepin V. S. Klassika, neklassika, postneklassika: kriterii razlichenija / V. S. Stepin // Postneklassika: Filosofija. Nauka. Kul'tura; [otv. red. L. P. Kijashhenko]. – SPb.: Mir, 2009. – S.286–287.

Vashkevich V. M., Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department, National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev), gileya.org.ua@gmail.com

Worldview philosophical foundations of science and the problem of demarcation

Consideration of the parameters of the scientific picture of the world would not be complete without an analysis of its philosophical foundations. This topic belongs to such a subject area as the philosophy of science – the philosophical direction, which chooses science as an epistemological and socio-cultural phenomenon.

As a direction, the philosophy of science is represented by the original concepts that offer different models of the development of science and epistemology. It focuses on identifying the role and significance of science, the characteristics of cognitive, theoretical activities.

Keywords: ideological and philosophical foundations of science, problem of demarcation, epistemological, socio-cultural phenomenon.

* * *

УДК 1+001

Діденко Л. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), DidenkoLarysa@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ ТА НАУКА: ДЕМАРКАЦІЙНІ ЗАУВАГИ

Розглянуто феномени «філософія» та «наука» через окцидентальний зріз. Метою дослідження є демаркування феноменів «філософія» та «наука» через їх оновлене розуміння. Головними методами є розмірковувальний, компаративний, аналізувальний, синтезувальний, герменевтичний, феноменологічний, реконструювальний, моделювальний тощо. Висновки: 1) наука та філософія історично мають одну основу – раціональність, проте кожна з них формує власну «лінію раціональності»; 2) демаркування філософії та науки, з одного боку, є умовним через різнопідходовість та різноакцентність демаркування царин через виведення найхарактернішого окремишого; 3) через апелювання до міждисциплінарності і трансдисциплінарності можливе зближення філософії та науки щодо комплексного дослідження будь-якого феномена; 4) за допомогою ранжування досліджень на практики, програми, проекти дослідника спрямовують на деталізування феноменів за різними схемами – предметно-об'єктний розгляд, феноменний аналіз, ситуативно-сценарний підхід.

Ключові слова: філософія, наука, дослідницьке поле, раціональність, упорядкованість, різномислення, дисциплінарна матриця філософії, сутність, терціарність науки, інновації, міждисциплінарність, трансдисциплінарність, практики, програми, проекти.

Пропоноване дослідження є компаративним розглядом феноменів «філософія» та «наука» через окцидентальний зріз та оновлене розуміння.

Презентовані матеріали є другою частиною авторського проекту «Філософія науки та інновацій», який лекціюється здобувачам освітньо-наукового ступеня доктор філософії у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з 2016–17 навчального року.

Актуальність обраної теми безперечна: при викладанні філософських навчальних дисциплін («Філософія», «Філософія науки», «Філософія науки та інновацій», «Актуальні проблеми філософії» тощо) у слухачів (студентів та здобувачів гуманітарних напрямів, окрім виключно філософського) виникає утруднення щодо розрізнення філософії та науки. І філософія, і наука постають схожо-несхожими через орієнтування на знаннєвість, проведення досліджень, інтелектозастосування, поняттєво-термінологічний каркас, обґрунтованість та критичність тощо.

Пропонована тема є новою саме у такому формулюванні. Я по-авторському обґрунтовую її складові через апелювання до відкритих досліджень. Проблема не тільки у необхідності оновлення розуміння вихідних феноменів – філософії та науки, але й у чіткому їх розрізненні через специфікаційність кожного.

За допомогою декількох підходів сформулюю робочу гіпотезу. **Підхід перший:** 1) термінологічно і філософія, і наука мають бути «обмеженими» дослідницькими полями, тобто не передбачають зовнішніх втручань з іншоцарин; 2) феномени міждисциплінарності та трансдисциплінарності «діятимуть» і у філософії, і у науці. **Підхід другий:** 1) у філософії уможливлене формулювання запитань та тільки деякі з них отримують відповіді; 2) у науці запитання здебільшого не формулюватимуть, проте постійно шукатимуть відповіді